

AXBOROT XAVFSIZLIGI: O‘QUVCHILAR ONGIGA SALBIY TA’SIR ETUVCHI IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK OMILLAR

Anvarjon Abdullayev Abduaziz o'g'li

Farg'ona viloyati Oltiariq tumani MMTB tasarrufidagi
43-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada axborot xavfsizligi va uning o‘quvchilar ongiga salbiy ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillari tahlil qilingan. Zamonaviy raqamli muhitda internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan axborotlar o‘quvchilarning dunyoqarashi, xulq-atvori va ruhiy holatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Maqolada yolg‘on axborotlar, manipulyatsiya, media bosimi, virtual qaramlik hamda psixologik ta’sir mexanizmlarining o‘quvchi ongiga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, axborot xavfsizligini ta’minlash va media savodxonlikni oshirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: axborot xavfsizligi, o‘quvchilar, ijtimoiy-psixologik omillar, media savodxonlik, internet, ijtimoiy tarmoqlar, manipulyatsiya, yolg‘on axborot, psixologik ta’sir, raqamli muhit.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan davrda axborot oqimi nihoyatda tezlashdi. O‘quvchilar internet, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va turli media platformalar orqali katta hajmdagi axborotga ega bo‘lmoqda. Biroq ushbu axborotlarning barchasi ham ishonchli va foydali emas. Shu sababli axborot xavfsizligi masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Axborot xavfsizligi — bu shaxsning axborot muhitida himoyalanganligi, zararli va noto‘g‘ri ma’lumotlardan saqlanishidir. O‘quvchilar esa yosh va psixologik jihatdan shakllanayotgan shaxslar bo‘lgani uchun ular axborot ta’siriga juda sezgir hisoblanadi.

O‘quvchilar ongiga salbiy ta’sir etuvchi muhim omillardan biri bu yolg‘on axborotlar (feyk yangiliklar)dir. Bunday ma’lumotlar noto‘g‘ri tasavvurlarni shakllantiradi, ishonchni buzadi va noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, ijtimoiy

tarmoqlarda tekshirilmagan axborotlarning tez tarqalishi o‘quvchilar uchun xavf tug‘diradi.

Yana bir muhim omil — media manipulyatsiyadir. Reklama, targ‘ibot va turli vizual kontentlar orqali o‘quvchilarning fikri va xulq-atvoriga yashirin ta’sir ko‘rsatiladi. Bu holat ularning tanqidiy fikrlashini susaytirishi va passiv qabul qiluvchi pozitsiyaga tushishiga sabab bo‘ladi. Ijtimoiy bosim ham o‘quvchilar ongiga sezilarli ta’sir qiladi. Ijtimoiy tarmoqlarda “ideal hayot” tasvirlari, boshqalar bilan o‘zini taqqoslash holatlari o‘quvchilarda o‘ziga ishonchsizlik, hasad va ruhiy tushkunlikni yuzaga keltirishi mumkin. Shuningdek, virtual qaramlik ham jiddiy psixologik muammo hisoblanadi. Internet va telefonlardan ortiqcha foydalanish diqqatning pasayishi, uyqu buzilishi, o‘qishga qiziqishning kamayishi va ijtimoiy muloqotning susayishiga olib keladi.

O‘quvchilarning axborotni qabul qilishida oilaviy muhit ham muhim rol o‘ynaydi. Ota-onaning nazorati, muloqoti va tushuntirishi bolalarda axborotni tanqidiy baholash ko‘nikmasini shakllantiradi. Maktab esa media savodxonlikni rivojlantirish orqali ularni axborot oqimida to‘g‘ri yo‘nalish tanlashga o‘rgatadi. Axborot xavfsizligini ta‘minlashda eng muhim yo‘nalishlardan biri — media savodxonlikni oshirishdir. O‘quvchilar axborot manbalarini farqlash, ishonchli va ishonchsiz ma’lumotni ajratish, tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarishni o‘rganishlari zarur.

Umuman olganda, axborot – moddiy dunyoning organizmda yoki organizmlar jamoasida aks etgan hamda ular tomonidan atrof-muhit o‘zgarishlariga moslashish uchun foydalaniladigan moddiy dunyo obyektlarining aksidir. Qachonlardir ilohiy ma’no kasb etgan so‘z, uning qudrati bugungi kunga kelib, dunyo taqdirini hal qilishda eng asosiy rol o‘ynaydigan kuchli vosita maqomiga ko‘tarildi. Fan-texnika inqilobidan keyin kommunikatsion texnologiyalar hamda axborot infratuzilmalarining katta tezlikdagi taraqqiyoti, xususan, internetning paydo bo‘lishi hamda uning qisqa vaqt ichida ijtimoiy hayot tarziga chuqur kirib borishi axborotni eng qimmat mahsulotga aylantirdi. Darhaqiqat, globallashtirish va integratsiyalashuv sharoitida oltin, platina, javohirdan ko‘ra ko‘proq qiymatga ega bo‘lgan - axborot jahon bozoridan munosib joy oldi. Kim axborotga egalik qilsa, u dunyoni boshqaradi, qabilidagi fikrlarni bot-bot esga olinayotgani ham bejizga

emas. Bundan 4-5 asr oldin jahonda yetakchilik qilish uchun qo‘shin soni, qurol-yarog‘ arsenali, hatto dengizdagi kemalar, umuman, harbiy salohiyatning ahamiyati katta edi.

Aslini olganda, axborot tushunchasi dunyoqarashni ifodalovchi barcha bilimlar sohasida qadimdan mavjud bo‘lgan. Yalpi axborotlashtirilgan global tizimning dunyoga kelishi millatlar, xalqlar va butun insoniyat taqdirini bir-biriga chambarchas bog‘ladi. O‘z navbatida, axborot olish, uni ishlash, saqlash va tarqatish texnologiyasining tasavvur qilib bo‘lmaydigan darajadagi taraqqiyoti bugun jiddiy tashvish tug‘dirayotganini ham alohida ta’kidlash joiz. Zero, eng so‘nggi avlod kompyuterlari har soniyada ikki milliardgacha vazifani bajara oladi. Axborot texnologiyasining ana shunday mo‘jizasi tufayli kishi yer yuzining xohlagan nuqtasidagi odam bilan soniyalar ichida aloqa o‘rnatishi, o‘zini qiziqtirgan savollarga bir zumda javob topishi mumkin. Ana shu holatning o‘zi inson faoliyatini, tafakkur tarzini, axloqiyu meyorlarini, olamga munosabatlarini, yaxlit olganda yangi yuz yillikdagi insoniyat hayoti va taqdirini ifoda etadi. Boshqacha qilib aytganda, XXI asr sivilizatsiyasi axborot huruji, axborot-psixologik urushi qiyofasida o‘zini namoyon etmoqda.

Har bir fuqaro o‘z shaxsiy nuqtai nazari, qarashlari, ma‘naviy-ma‘rifiy, axloqiyruhiy imkoniyatlari doirasidagina faoliyat ko‘rsatadi. O‘z olami hududida yashaydi va tashqi olamga o‘z aqli doirasida munosabat bildiradi. Har bir individ mustaqil inson sifatida tabiiy-biologik kamolotidan va ruhiy ehtiyojidan kelib chiqib, o‘ziga mos axborotni qabul qiladi, tahlil etadi. Mushohada va tahlillar asosida shaxsiy xulosasiga ega bo‘ladi. Natijada mazkur shaxs u yoki bu tarzdagi nuqtai nazarini shakllantiradi. Demak, har qanday axborotning mazmuni, mohiyati, ta’sir etish darajasi, jamiyatga foydali yoki zararliligi, kishini ezgulikka yoki yovuzlikka da’vat etishi bilan shaxs, jamiyat, davlat mutanosibligiga ijobiy yoki salbiy ta’sir etadi. Ana shu jihatdan qaraganda, milliy manfaatlarni asrash va rivojlantirishda informatsion-psixologik xavfsizlikni ta‘minlashning roli yana ham oshadi. Atrofimizda fan va texnika taraqqiyoti va uni insonga bo‘lgan ta’siri jamiyat va tabiatning tasiridan kuchli va ustun bo‘lib bormoqda. Insoniyat tomonidan to‘plangan va yaratilgan axborot hajmi kengaymoqda va har o‘n yillikda yanada kengayib borishi kuzatilmoqda, ammo inson miyasi va uni tashkil etadigan hujayralarning soni o‘zgarmagan, qolaversa

ta'limning davomiyligi ortib bormoqda va shuning o'zi informatsion stress ortishi xavfini tug'diradi. Miyaning o'z imkoniyatlari axborotni qabul qilishi keng, axborot hajmini ortishi xafli, ammo qisqa muddatda katta hajmdagi axborotni qayta ishlash zaruriyati paydo bo'lsa bu kuchli asab zo'rqishini olib keladi va infarmatsion stressni keltirib chiqaradi, ya'ni miyaga kirib turgan axborot hajmi va tezligi, bioiogik va ijtimoiy imkoniyatlarga to'g'ri kelmasligi ham infarmatsion stress yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Bu yerda axborot hajmi bir omil bo'lsa, ikkinchidan vaqt kamligi va unga shaxs motivatsiyasi ijtimoiy sabablar ham qo'shilsa miyani o'z o'zini himoyalash mexanizmi ishlamay qoladi, va inson o'zini informatsion stresslardan muxofaza qila olmay qoladi. O'smirlar bunday holatda eng zaif tasirchan guruh sifatida namoyon boladi. Axborot-psixologik xavfsizlik, avvalo, bevosita inson ruhiyatiga ta'sir o'tkazish orqali uni o'z aqidalaridan, e'tiqodidan ayiradigan buzg'unchi g'oyalardan asrashdir. Bundan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, informatsion-psixologik xavfsizligiga ehtiyoj, eng avvalo, bevosita inson va jamiyat, inson va davlat, shaxs va uning daxlsizligi, millat va milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, tarixiy va madaniy meros, avlodlarga ta'sir etuvchi buzg'unchi g'oyalar va tajovuzkor mafkuralarning mavjudligidan kelib chiqadi. Qolaversa, axborot-psixologik xavfsizlikka rioya qilinmasa, uning ta'sirchan choralari ko'rilmasa, destruktiv g'oyalar milliy xavsizlikka putur yetkazishi mumkin. Tig'iz axborotlashgan jamiyatda axborot orqali zamonaviy ruhiy ta'sir texnologiyalarining tobora rivojlanib borayotgani shaxs va jamiyat tafakkurining shakllanishiga u yoki bu tarzda kuchli ta'sir o'tkazadi.

Axborotlashgan jamiyat kishilik jamiyati rivojlanishining hozirgi bosqichida shakllanayotgan va ijtimoiy hayotning barcha sohalarida axborot hamda informatsion texnologiyalardan oqilona foydalanishga asoslangan sifatini tavsiflovchi tushuncha. Axborotlashgan jamiyat nazariyasi asoschilari ijtimoiy rivojlanishni "bosqichlar almashinuvi" nuqtai-nazaridan qaragan holda, uning shakllanishini qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmatlar iqtisodiyotidan keyin paydo bo'lgan iqtisodiyotning to'rtinchi - "axborot sektori" yuzaga kelishi bilan bog'laydilar. Ularning fikriga ko'ra, industrial jamiyatning asosi bo'lgan kapital va mehnat axborotlashgan jamiyatda o'z o'rnini axborot va bilimga bo'shatib beradi.

O‘zbekiston sharoitida axborot almashish jarayoni xavfsizligini ta‘minlash uchun o‘ylaymizki, axborot hurujlari sharoitida quyidagi vositalarga alohida e‘tibor qaratish kerak: ya‘ni axborotlashtirish vositalari faoliyatini, milliy o‘zligimiz va manfaatlarimizga zamonaviy usullar orqali muvofiqlashtirish; shaxs axborot xavfsizligiga qarshi barcha zamonaviy vositalardan foydalanish; ichki va tashqi siyosatda ro‘y berayotgan voqealarni yoritishda yangicha yondashuvlarni qo‘llash; O‘zbekistonning xalqaro aloqalarini tahlil qilish borasida tizimli yondashuvlarni ishlab chiqish, islohotlarning axborot ta‘minotini ta‘minlash ishida matbuot va elektron ommaviy axborot vositalari harakatini birlashtirishga alohida e‘tibor qaratish, barcha axboriy ta‘sirlar doirasini nazoratga olish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, axborot xavfsizligi o‘quvchilar ongini salbiy ijtimoiy-psixologik ta‘sirlardan himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Yolg‘on axborot, manipulyatsiya, ijtimoiy bosim va virtual qaramlik kabi omillar o‘quvchilarning psixologik rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli oila, maktab va jamiyat hamkorligida media savodxonlikni rivojlantirish hamda axborotdan to‘g‘ri foydalanish madaniyatini shakllantirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. G‘oziyev E.G‘. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. Nishonova Z.T. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
4. Buckingham D. Media Education. – Cambridge University Press, 2020.
5. UNESCO. Media and Information Literacy. – Paris, 2021.
6. UNICEF. Children and Digital Media. – New York, 2022.
7. O‘zbekiston Respublikasi “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
8. Castells M. The Rise of the Network Society. – Wiley, 2010.
9. Abduazimov O. Ommaviy axborot vositalari – fuqarolik jamiyatini barpo etish omili. – Toshkent: Akademiya, 2008 98 b.

10. Kenjaboyev A.T. Axborotlashtirish milliy tizimini shakllantirish muammolari. – Toshkent: Ibn-Sino, 2004. – 252 b.

11. Yoqubova M. Axborot texnologiyalarining falsafiy asoslari. /Uslubiy qo‘llanma. Toshkent: Star – Poligraf. 2008